

Tanyai iskolák, tanyai tanítók

„– Ott van. Tetszik látni azokat a fehér, nagy ablakos, palatetős magas szép épületeket a fák között? Már csak addig kell menni.

– Az már az iskola, Marika?

– Dehogyan! Azok a tsz-ünk új épületei. Az iskola kis régi ház, az ólak mögött van. Még innen tőlünk nem látszik.”

(Váci Mihály)

*Az ezeréves magyarországi iskoláztatás ünnepén biztos érdekesebb téma is található, mint a tanyai iskolák története, hiszen ezek múltja még százötven éves sincs; másrészt a neveléstörténet figyelmébe a népoktatás leginkább csak politikai okok miatt került, a tanyai iskoláztatás pedig csak egy-egy megszállott érdeklődésére számíthatott. Úgy vélem azonban, hogy ezek a kisiskolák adott időszakban rendkívüli jelentőséggel bírtak, és történetük bizonyos tanulságokkal szolgálhat napjainkban is.**

Munkámban a szegedi tanyai iskolák létrejöttével, szerepével és megszűntével kívánok foglalkozni, de előljáróban szólnom kell a falusi-tanyai népoktatás országos alakulásáról is.

A tanyai iskolák rövid története

A „népoktatás” kifejezés a 19. század elejétől használatos, de tartalma mindmáig vitatott, miként az is, hogy egyáltalán mikor jelennek meg az első olyan intézmények, melyekben népoktatásnak nevezhető tevékenység folyt. (1)

A kérdés, hogy az 1000 évvel ezelőtt megjelenő plébániai, majd monostori iskolák mennyiben tekinthetők népoktatási intézménynek, továbbá, hogy a reformáció megteremtette-e hazánkban is a népoktatást, vagy célszerűbb korszakhatárnak tekinteni e téren az I. Ratio Educationist?

Az adatokból kiderül, hogy a 16. századtól mind a városokban, mind a falvakban voltak „kisiskolák”, melyek más iskolatípusoktól szervezetenként függetlenek voltak, s amelyekben főként vallási, erkölcsi ismerteket, olvasást, kisebb mértékben írást és számolást oktattak. A falusi iskolák elterjedését nehezítette, hogy a paraszti lakosság életében az „elemi ismereteknél” (olvasás, írás, számolás) minden tekintetben fontosabb helyet foglaltak el egyrészt a termelő munkához szükséges ismeretek, másrészt a ma népművészetnek nevezett népi-paraszti műveltség – ezek megszerzése, elsajátítása viszont nem az iskolarendszeren belül történt.

Csak a 18. század második felétől került előtérbe a falusi lakosság iskoláztatása, összefüggésben azokkal a gazdasági, társadalmi, politikai és filozófiai (felvilágosodás) változásokkal, melyek e században Európa-szerte hatottak. A tanyai gyerekek iskoláztatásá-

* A tanulmány az „1000 éves a magyar iskola” Alapítvány támogatásával készült.

nak gondolata országos szinten először az 1791. évi országgyűlésen merül fel, ahol a „nemzeti nevelés általános elveinek rendszeréről” készült törvénytervezetben azt olvashatjuk, hogy „legyenek népiskolák (...) a tanyákon is”. (2)

Az, hogy a népoktatás mennyiben függött össze a magyar nyelvért vívott harccal, mélyebb elemzést igényelne. Tény, hogy az 1825–27. évi országgyűlésen ismét előkerül a tanyai iskolák kérdése, és az 1827. január 10-én *Ferenc* királyhoz intézett feliratban az alábbiakat olvashatjuk: „Főképp azok oktatásáról kell minél előbb gondoskodni, akik künn, messze a tanyákon, erdőkön, hegyeken sok mérföldnyire szétszórva laknak és kiskoruktól kezdve, mintegy az emberi társaságokon kívül, egészen természeti durvaságban nőnek fel, anélkül, hogy valami vallási és erkölcsi nevelésben részesüljenek. Ezeket a papok és tanítók ... vasárnaponként gyűjtsék össze és tanítgassák. Esetleg erre a célra vándor papokat és tanítókat kell kijelölni.” (3)

Mindeme törekvések ellenére a tanyai iskolák építése országos szinten csupán a kiegyezés után (az 1868. évi XXXVIII. tc. megjelenését követően) kezdődött el. A népiskolai törvény 47. §-a kimondja:

„A tanyai lakosok gyermekei oktatásáról azon községek kötelesek gondoskodni, melyekhez a tanyák tartoznak; éspedig:

a) vagy tanyai iskolák állítása által;

b) vagy oly határookban, hol a tanyáknak egymástóli távolsága miatt tanyai állandó iskolák a célnak meg nem felelnének, járó-kelő (ambuláns) tanítók alkalmazása által.”

Az iskolaépítéseknek két klasszikus korszaka volt: a millenniumi időszakban a *Wlassics Gyula*, valamint az I. világháború után a *Klebelsberg Kunó* (Országos Népiskolai Építési Alap) nevével fémjelzett kor. Ez utóbbi különösen jelentős a tanyai iskolák szempontjából (is), hiszen nemcsak új iskolák épültek, hanem sok esetben a régieket bővítették, „korszerűsítették”.

A 2. világháború utáni időszak már a tanyai iskolák megszűnésének kora. A mezőgazdaságban bekövetkezett változások (földosztás, majd a szövetkezetesítés) alapvetően megváltoztatta a tanyákon élők életmódját. Az 1960-as évekig csak természetes megszűnésekről beszélhetünk, mert egy-egy tanyai rész elnéptelenedett, így az iskola feleslegessé vált, megszűnt. Az 1961. évi I. törvény még számol a tanyai iskolákkal, tantervek készülnek az osztatlan, illetve a részben osztott iskolákra, de ezzel párhuzamosan létrehozák a tanyai kollégiumokat, megkezdődik a tanyai iskolák előbb fokozatos, majd gyorsított felszámolása. Az 1965–66-os tanév statisztikája már mutat bizonyos „eredményeket”:

Iskolatípus	tanulólétszám	százalék
osztott	1 164 793	82,35
részben osztott	148 464	10,55
egy tanítós	15 559	1,10
két tanítós	54 359	3,85
három tanítós	30 337	2,15
összesen:	1 413 512	100,00

A körzetesítés történetének feldolgozásával neveléstörténet-írásunk még adós, míg a közvélemény mindmáig a szocialista iskolapolitika egyik legnagyobb „bűneként”, baklővéseként tartja számon. Talán azért, mert kétségtelenül összekapcsolódott az erőszakos szövetkezetesítéssel, a falusi-mezőgazdasági lakosság életének voluntarista megváltoztatásával. Pedig az érvek alapvetően szakmaiak voltak és erőteljes agitáció folyt a körzetesítés mellett.

A szakmai érveket jól illusztrálja *Arató Ferencnek*, a Művelődési Minisztérium akkori főosztályvezetőjének egyik nyilatkozata: „Az általános iskola fejlesztése két fő ténye-

zótól függ. Az egyik a tanulólétszám alakulása, amelyet egyes helyeken igen lényegesen befolyásol a lakosság »mozgása«, nagyobb településekre – falvakba, városokba – való vándorlása. A másik az oktatás minőségének emelése, ezen belül – a felső tagozatban – a szakrendszerű oktatás kiterjesztése. (...) Az oktatás minőségének emelése a további *közvetlen* feltételeken múlik. Az egyik inkább »külső«: anyagi, szervezési, az osztálytermek, előadótermek, iskola műhelyek, szertárak stb. száma. (...) A statisztika e tanévben azt mutatja, hogy a szakrendszerű oktatás külső feltételei 91,4%-ban megvannak. Sokkal rosszabb a helyzet a »belső« feltételeket illetően: a szaktanárok által tanítandó óráknak ma még csupán 62,2%-át tartják szaktanárok.” (4)

Arató Ferenc szól a körzetesítés nehézségeiről, térbeli és időbeli (utazás) korlátokról, anyagi és szervezeti nehézségekről (költségvetés, illetve a családok terhei, képzés nélküli pedagógusok), de itt most csak a „szubjektív” nehézségekről mondottakat emeljük ki nyilatkozatából: „És a szubjektív akadályok: a hagyományok ereje, ragaszkodás a régi iskolához, idegenkedés az újtól. (...) Gyakran a pedagógusokat is külön meg kell győzni a körzetesítés célszerűségéről. A tanyán már többé-kevésbé berendezkedtek, közvetlenebb, családiasabb kapcsolatot teremtettek a szülőkkel; a bejárás viszont őket is sújtja, gyakran anyagi hátrányokat is jelent.” (5)

A szakmai érvek „vitathatóságára” idézek Nagy Józsefnek egy 1979-ben publikált könyvéből, amelynek megállapításai még ma sem ismertek széles körben:

„Számos nemzetközi vizsgálat mutatja, hogy az osztatlan iskolákhoz hasonló pedagógiai közösségek sok előnyös tulajdonsággal rendelkeznek. (...) Egy hazai vizsgálat eredményeiből idézünk néhány adatot. A 3. osztály végén a budapesti és a falusi tanulók között matematikában két év a különbség (a harmadikos budapestiek átlagosan az ötödikes falusi tanulók teljesítményét adják). Az osztatlan tanyai iskolákban, amelyek sok szempontból a falusi iskoláknál is hátrányosabb helyzetben vannak (...) a tanulók a budapestiekkel azonos eredményt érték el.” (6)

Tény, hogy 1980-ra lényegében megszűntek a tanyai iskolák és elnéptelenedtek a tanyak is.

A Szeged környéki tanyai iskolák

Szeged, csakúgy mint az alföldi mezővárosok mindegyike, a magyar történelmi fejlődés sajátosságaként, kiterjedt pusztákkal, akkor szállásoknak nevezett határral rendelkezett. Ha földrajzilag kívánjuk meghatározni, akkor a szegedi tanyavilág ún. alsó- és felsőrészi pusztákra tagozódott, az alsórészi puszták Szegedtől nyugatra, míg a felsőrésziek északnyugati irányban mintegy 35–40 km hosszan terültek el. (Az Alsórész, ha mai térképen nézzük, az 55. számú főút és az országhatár közötti kb. 40 km-es terület, ma már önálló településként ismert tanyaközpontjai: Rösztke, Ásotthalom, Mórahalom. A Felső-rész az 5. számú főút mentén Budapest felé kb. 30 km hosszan terül el, ismertebb tanyaközpontjai: Szatymaz, Balástya, Csengele.)

A puszták a török kiűzése után fokozatosan népesültek be, a tanyai élet „virágkora” az 1930-as évekre tehető, amikor Szeged lakosaiból mintegy 35–40 ezer ember élt tanyákon, de már a 19. század végétől a népesség átlagosan 35–40%-a lakott külterületen.

A lakosság ilyen megoszlása teszi érthetővé, hogy Szegeden az országos átlagnál korábban jelentkeztek a tanyai lakosság gyerekeinek iskoláztatási problémái.

Az első írásos említés a külterületi iskolákról az 1830-as évekből való. Az 1839–40. évi tantestületi jegyzőkönyvben említik a rösztkei dohány- és paprikakertészeti telepen működő iskolát. (7)

A tanyai iskolák szempontjából a következő jeles nap 1850. november 30-a. Ekkor Szeged város községválasztmánya határozatot hozott húsz tanyai iskola létesítéséről, melyeket tíz év alatt kellett felépíteni, tizenkettőt az alsórészi tanyákon, míg nyolcat a Felsőrészen. Ennek érdekében a homoki földet birtokló polgároknak 3 korona pótdátot vetettek ki holdanként.

Az iskolákat vertfallal, zsindelettel készítették, az épület egy tanteremből és szoba-konyhas tanítói lakásból állt, minden iskolához egy hold föld tartozott. Az iskola mellett védszent-szobrot, keresztet vagy stációoszlopot állítottak; harang is volt, hogy az iskola egyúttal egyházi szertartások tartására is alkalmas legyen. A tanyai iskolák felszerelését a belterületi iskolák leselejtezett bútoraival és taneszközeivel oldották meg. Egy-egy iskola építése 750 forintba került.

A tanítók fizetéséről 1853. november 20-án tanácsi határozat intézkedik. Ennek értelmében a fizetés évi 80 forint, melyhez 20 forint járul „iskolai kiadásokra”. A fizetést természetbeli járandóságot egészítette ki, melyet a lakosságtól a „kapitányok kivetése szerint” kellett behajtani (17 köböl rozs, 25 véka burgonya, 25 kereszt szalma, 200 kéve rözse).

Az iskolaépítés olyan lendülettel folyt, hogy 1856-ra mind a húsz iskola elkészült. Ekkor, a tanács úgy határozott, hogy a természetbeli járandóságot eltörli, viszont a tanítók fizetését évi 200 Ft-ra emeli. Egyúttal határoztak az iskolaépítés folytatásáról is. A döntést azzal indokolták, hogy 1853-ban összeírták a 6–12 éves korú gyerekeket, s ebből kiderült, hogy nincs elegendő iskolaépület. Segítette a döntéshozókat az is, hogy az 1850-es évek második felétől az állam támogatta a pusztai iskolák építését. (Az állami támogatás háttérben a betyárok elleni fellépés állt. Úgy gondolták, hogy a betyárvilág felszámolását elősegíti, ha a pusztai „embereket” iskolába járatták, „kiművelik”.)

A korszak történetéhez tartozik, hogy Szeged 1851–55 között a Pest-Budai Tankerületi Főigazgatósághoz tartozott, az iskolák főfelügyelője Haas Mihály pesti prépost volt, aki nem sok jó emléket hagyott az alföldi város lakóiban. 1855-től Szeged a Nagyváradi Tankerülethez került, ami döntő változást hozott az iskolák életében. A népiskolák felügyelője dr. Tóth János piarista tanár volt, aki a csanádi püspök támogatásával rendszeresen megszervezte a tanítói gyűléseket, melyek elsősorban a tanítók továbbképzését szolgálták, de alkalmat adtak az iskolák működésével kapcsolatos gondok felvetésére, megbeszélésére is. A feljegyzések szerint a szegedi tanyai tanítók nemcsak rendszeres résztvevői voltak ezeknek a tanítói gyűléseknek, hanem aktivitásukkal is kitűntek.

A tanítói utánpótlásban fontos szerepet játszott, hogy ebben az időszakban nyílt meg a római katolikus tanítóképző Szegeden. Az iskolaépítések közben tovább folytatódtak, így a 20. század elején már több mint negyven iskola működött a város környéki tanyákon.

A két világháború közötti időszakban a tanyai iskolák életében is változást hozott a Klebelsberg-féle oktatáspolitikai, illetve az akkor megkezdődött iskolaépítési akció. Szegeden és a hozzá tartozó külterületeken 53 iskolát érintett ez a fejlesztés. (A külterületeken 14 új iskola épült, 28 iskolában történt bővítés, felújítás, és felépült 32 új tanítói lakás.) Ennek eredményeképpen a tanyákon is megvalósult, hogy egy gyereknek sem kel-

Arató Ferenc szól a körzetesítés nehézségeiről, térbeli és időbeli (utazás) korlátokról, anyagi és szervezeti nehézségekről (költségvetés, illetve a családok terhei, képesítés nélküli pedagógusok), de itt most csak a „szubjektív” nehézségekről mondottakat emeljük ki nyilatkozatából:

„És a szubjektív akadályok: a hagyományok ereje, ragaszkodás a régi iskolához, idegenkedés az újtól. (...) Gyakran a pedagógusokat is külön meg kell győzni a körzetesítés célszerűségéről. A tanyán már többé-kevésbé berendezkedtek, közvetlenebb, családiasabb kapcsolatot teremtettek a szülőkkel; a bejárás viszont őket is sújtja, gyakran anyagi hátrányokat is jelent.”

lett 4 km-nél többet gyalogolnia az iskolába járás érdekében. A régióban (Dél-Alföld) itt volt a legalacsonyabb az analfabétizmus (14,6%), az írni-olvasni nem tudók többsége az idősebb korosztályból került ki, a tanköteles gyerekek beiskolázása megoldható volt.

Az iskolákat 9 körzetbe osztották, minden körzet élén egy igazgató állt, akihez többkevesebb tagiskola tartozott. Az igazgató rendszeresen látogatta az iskolákat, ellenőrizte a tanítók munkáját, a tanulmányi eredményeket. Miután az iskolahálózat az 1930-as évek végén volt a legteljesebb, talán nem érdektelen, ha felsoroljuk az akkor működő iskolákat, zárójelben feltüntetjük a tanítók számát és körzetenként az igazgatók nevét.

Alsóközponti körzet: Varga Mátyás ig.

Iskolák: Alsóközpont (5), Szt. Imre-telep (2), Királyhalom (2), Kiss Ferenc (2), Klebelsberg (2), Kraller (1), Lázár-tanya (1), Mórahalom (2), Rieger-tanya (1).

Csengelei körzet: v. Pottyondy Imre ig.

Iskolák: Alsócsengele (2), Belsőcsengele (2), Felsőcsengele (2) Középsőcsengele (2), Külsőbalástya (1), Külsőcsengele (2), Vedresszék (2).

Felsőközponti körzet: Veres József ig.

Iskolák: Aigner Károly (2), Alsóbalástya (1), Felsőgajgonya (1), Felsőközpont (2), Galylyas (2), Középsőgajgonya (1), Külsőgajgonya (2), Külsőőszeszék (1), Várhelyi József (2).

Szeged környéki körzet: Schneider Ferenc ig.

Iskolák: Baktó (1), Belsődomaszék (2), Bojárhalom (2), Honvéderő (2), Dr. Koszó (2), Lengyel (2), Ruzsajárás (2), Dr. Somogyi (1), Zákány (2), Zöldfás (2).

Nagyszéksósi körzet: Tokay József ig.

Iskolák: Dobóerdő (2), Kancsalszél (3), Kissor (2), Kisszéksós (1), Körösér (2), Madarászcsárda (1), Madarásztó (2), Nagyszéksós (2), Pogány Frigyes (1), Rívóerdő (1), Rókabögyös (1).

Röszkei körzet: Kéry Lajos ig.

Iskolák: Belsőfeketeszél (3), Kalmártanya (1), Külsőfeketeszél (2), Röszke (6).

Szatymazi körzet: Nikolényi J. Zoltán ig.

Iskolák: Belsőőszeszék (1), Győriszék (2), Jánosszállás (1), Kettőshatár (1), Makraszék (1), Neszűrjhegy (1), Szatymaz I. (2), Szatymaz II. (1), Székalj (1), Szirtos (2), Vilmaszállás (1).

Szentmihálytelki körzet: Tuskó László ig.

Iskolák: Szentmihálytelek (6).

Várostanyai körzet: Somfai Gyula ig.

Iskolák: Átokháza (2), Bokor (2), Csorva (2), Gátsarok (3), Halastelek (2), Pálffy (2), Pétróczy (2), Ruki (2), Várostanya (3).

1945-tel a tanyai iskolák történetének utolsó korszaka kezdődött el.

Az általános iskolák létrehozása 1946-ban szükségszerűen érintette a tanyai iskolákat is: az elemi iskolákból általános iskolák lettek. Ahol két tanító volt, az egyik az alsó tagozattal foglalkozott, a másik a felsővel. Ahol három, ott további bontást lehetett csinálni, de volt olyan iskola, amelyben egyetlen tanító tanította az összes osztályt.

Az államosítás a szegedi tanyai iskolákat közvetlenül nem érintette, hiszen szinte mindegyik állami, kisebb részben községi iskola volt. A hitoktatás megszüntetése, illetve a vallással való szembefordulás, a marxista pedagógia és a materializmus térhódítása, majd kizárólagossága már inkább, hiszen a tanítók, tanítónők többsége vallásos volt, nagy részük a szegedi katolikus tanító-, illetve tanítónőképzőben végzett. Szükség esetén az iskola egyházi szertartásokra is szolgált, estenként a tanítók maguk tartottak „imaórát” a tanyai lakosoknak. A „fordulat éve” után sok tanyai tanítót elküldtek, jó esetben nyugdíjazták az egyházhoz való kötődésük miatt.

A személycserék csak abban az esetben jelentettek egyértelműen „minőségi” cserét, amikor az új tanárképző főiskolák frissen végzett tanárai kerültek a tanyai iskolákba.

1950-től az akkori „kényszerelhelyezési” rendszerrel pályakezdő tanárokat küldtek a népesebb tanyai iskolák felső tagozataira. Ezzel párhuzamosan elindult a megmaradt tanyai tanítók továbbképzése is, főleg nyaranta. Ezeket a tanfolyamokat az „ideológiai továbbképzés” mellett szakmailag is felkészítették a pedagógusokat az új tantervekre, tankönyvekre, a szakmai követelményekre. Hozzá kell tennem, hogy a tanyai tanítóknak az átlagosnál nagyobb volt a fogékonyság és az igény az állandó továbbképzésre. Példaként említhetem azt a tanítónőt, aki – harminchét évig tanított ugyanabban a tanyai iskolában –, az iskola megszűnése előtti években már a Nyelvi Irodalmi Kommunikációs program alapján végezte munkáját.

A Szeged környéki tanyai iskolák megszűnése szorosan kapcsolódott a bekövetkező gazdasági-társadalmi változásokhoz. A földosztás, majd a téesz-szervezés alapvetően megváltoztatta a tanyai emberek életmódját. A szegedi határ a század elején még döntően a város tulajdona volt. Az első gazdák bérlők voltak, akik szorgalmukkal próbáltak a rossz földből (homok és szik) valami hasznot húzni. A legszorgalmasabbak, a legügyesebbek fokozatosan jutottak önálló birtokhoz. (Ők lettek a kulákok.) Az 1950-es évek mezőgazdasági politikája (kulákküldözés, beszolgáltatás, téesz-szervezés) átrendezte a környék lakosságát. Egyesek még a környékről is elmenekültek, mások csak új település felé indultak. Megkezdődött a lakosság koncentrálódása a tanyaközpontok körül, a fiatalabbak pedig a városokban próbáltak új életet kezdeni. (Előbb munkát vállaltak a városban, majd betelepültek.) Eközben csökkent a születések száma is, a korábbi sokgyerekes családok eltűntek, a tanyákon élőknek is jellemző lett a két-három, később az egy-két gyerek.

Szeged környékén a tanyai iskolák megszűnése a hatvanas évek közepéig „természetes” folyamatként ment végbe: a gyerekek számának csökkenésekor előbb a felső tagozatot szüntették meg, majd pár évvel később az alsó tagozatot is. (E tekintetben a járási művelődési osztály türelmét jelzi, hogy az iskolákat csak akkor fenyegette a megszüntetés veszélye, ha a gyerekek száma tíz alá csökkent.) Ezzel párhuzamosan folyt a tanyaközpontokban az iskolák fejlesztése, új, nagyobb, osztott rendszerű oktatást lehetővé tevő épületek emelése. A településszerkezet átrendeződése azt jelentette, hogy új falvak jöttek létre (pl. Ásotthalom, Zákányszék, Ruzsa, Domaszék stb.), míg a tanyák fokozatosan elnéptelenedtek, vagy csak az öregek maradtak kint a régi tanyai épületekben.

Az ún. erőszakos körzetesítés Szeged környékén csak a hetvenes években volt jellemző, de akkor már egyébként is kevés tanyai iskola működött. Az utolsó 1979-ben szűnt meg, mert a tanítónőnek családi okok miatt Szegedre kellett költöznie, és bár az iskola egy-két évig még működhetett volna, ez alkalom volt a bezárásra.

Tanyai tanítók vallomásai

A tanyai iskolák utolsó tanárai részben a tanítóképzőkből kerültek ki, ők voltak az idősebbek és ők voltak többen, részben a frissen szervezett pedagógiai főiskolák végzettjei közül. Ez utóbbiak voltak kevesebben, bár az általános iskolák felső tagozata miatt rájuk lett volna nagyobb szükség. Az is tény, hogy körükben nagy volt az elvándorlás, a szaktanárszükségletet sikeresebben lehetett kielégíteni a tanítók átképzésével (levelező tagozat).

A tanyán tanítóknak szinte kivétel nélkül első munkahelyük volt a tanyai iskola. A tanítók-tanítónők számára a tanyai iskola nem volt olyan „riasztó”, mint a tanároknak. Különösen igaz ez a legidősebb nemzedékre nézve, akik még a negyvenes években kezdték pályájukat. Mindezt jól példázza néhány interjúrészlet:

„Amikor a stólám annyira lecsökkent, hogy abból nem lehetett megélni (...) akkor nekem be kellett adni a kérelmemet, hogy taníthassak. Ez volt 1949-ben ... mivel tudták, hogy én kántor voltam, nem ott neveztek ki (Szeged-Várostantya), hanem elhelyeztek Nagymágocs-Árpátelepre, jó sárfészekbe. Tanévnyitó ünnepély. Én mint volt kántortanító, kinyitottam a hangomat, énekeltem a *Himnusz*t meg az akkor szokásos mozgalmi indulókat. A párttitkár mondta, sosem felejttem el:

– Maga kell nekünk, ilyen ember kell nekünk, aki majd vezeti az énekkart. Magát innen soha nem engedjük el!” (K. E., *Bogárcsészé*)

„1942. október 28-án (...) elfoglaltam álláshelyemet. (...) Ma is könnybe lábad a szemem, ha arra a percre gondolok, mit éreztem akkor, amikor először léptem az iskolába és rámszegeződtek a kedves, csillogó gyermekszemek.” (B. I-né, *Aigner Károly iskola*)

„A főiskolán mondták, hogy az állásom Gátsoron lesz. Még soha nem hallottam róla. Mondták utazzak el Szegedre, onnan lehet megtalálni. No, Várostantyán leszálltam a szegedi buszról. Jött velem egy fiatalember, kiderült, hogy ő Kőrösérre tart. Javasolta, cseréljünk. Nekem mindegy volt, gondoltam, egy évet bárhol kibírok.” (D. K. tanár, *Kőrösér*)

Érdekes, hogy általában azok maradtak meg a tanyán, akik házastársukat ott találták meg. Az előbb már említett kántortanító így emlékezik erre:

„Kántorságom 3. hetében a nyolc órás mise után reggeliztem a plébánián, mert ott laktam (...) szől a plébános úr édesanyja:

– Kántor úr, jöjjön ki, bemutatom egy nagyon szép kislánynak.

Kimegyek, 3 lépcsővel lejjebb ott állt a kislány, megláttam: vagy ez lesz a feleségem, vagy senki más. Aztán másfél évi ismeretség meg udvarlás után esküdünk.”

Azután „sárfészekből” így került vissza a várostanyai körzetbe:

„Tanítás után írtam egy szép kérvényt H. M. bácsinak, ő volt akkor a tanulmányi felügyelő, hogy ha istent ismer, akkor helyezzen engem vissza, mert *Boróczi Gábor* (a rókabögyösi tanító) lánya a menyasszonyom, karácsonykor esküdni akarunk, és csak nem hozom ide, egy ilyen sárfészekbe, mikor tudom, hogy Szeged-Várostantyán, a bogárcsészéi iskolában van üres hely.”

De a tanyához kötötte a házassága a menekülni akaró matematika-fizika szakos tanárt is:

„Aztán maradtam Kőröséren, mert megismerkedtem a jövőző feleségemmel. Ő akkor fiatal, szőke, kékszemű védőnő volt. Aztán elvégezte a magyar-történelem szakot levelezőn a főiskolán. Együtt tanítottunk. Az egyik teremben én, a másikban ő.”

K. E. elbeszéléséből megismerhetjük a régi tanítók gondolkodását, életét is:

„Apósom 1922-ben került Rókabögyösre (a nagyobbik lánya 2 éves volt, a feleségem pedig 6 hónapos), s onnan ment nyugdíjba 1958-ban. A régi tanítók nem olyanok voltak, mint a maiak. (...) A régi öreg tanítók olyanok voltak, hogy egy iskolánál állást kaptak és ott maradtak. Igaz, a tanítói fizetés kevés volt, de abból a kevésből félretettek valamit, abból vettek az iskola mellett 1/2 holdat, 1 holdat és gazdálkodtak.”

A visszaemlékezésekből megismerhetjük a tanyai tanító életét az 1950-es, 1960-as években:

„Eleinte Rókabögyösön laktam, ez 14 km-re volt az iskolától, mindennap megtemtem az utat oda és vissza. Reggel 1/2 6-kor keltem, a temetőn keresztül jártam, sötétben, télen, nagyon féltem, de megvolt az ösvény, a parasztnénik, akik jártak a reggeli rorátéra, kitaposták az utat, azon jártam, toronyiránt. 3/4 7-re beértem az iskolába, kihamuztam, befűtöttem, mert az a tanító dolga volt, 1/2 8-ra, mire jöttek az 1–2. osztályosok, már kellemes, langyos volt a tanterem.” (K. E.)

„Sohasem felejttem (...) a téli havas reggeleket, amikor a havat seperve, a saját fűtésű meleg tanteremmel vártam a kedves gyerekeket. El-elmerengve a távolba, mert némelyik 3 km-ről közlekedett az iskola felé. A hajnali kelés és az éjfél fekvés mindennapi volt. A takarító, fűtő és udvaros, pedagógus egy személyben a tanító volt. Csináltuk jó szívvvel és dolgoztunk keményen.” (B. I-né, *Balástya-Órhalom*)

Az osztatlan iskolákban folyó tanítást-tanulást legjobban az egykori tanítók mondhatják el:

„Az 1–4. osztály jött 8 órára, az 5–6. osztályosok jöttek 1/2 10-re, a 7–8-osok 11-re. Akkor az órák 20 percesek voltak, de a 20 percből is elment 3–4 perc, míg a többi osztálynak kiadtam, hogy mit kell csinálnia. Önálló foglalkozás, akkor nagyon röviden megtanítani az anyagot, az elsősnek megtanítani azt a betűt, vagy a 3-t,

de közben figyelni a többi gyerekekre is. Egy osztályban 2–3 gyereknél nem volt több, nem volt nagyon nehéz egy-egy gyerekkel foglalkozni, mert odaültem mellé, hogy így csináld kislányom vagy kislányom azt a betűt. Aztán nagyon röviden visszakérdezni az anyagot. Kettőkor ment el az utolsó osztály.” (K. E., *Bogárcsészé*)

„Új módszer kezdődött, hogyan lehet egy időben, egyszerre négy osztályt tanítani. Úgy, hogy a tanítás ne csak a foglalkoztatott osztályé legyen, hanem a többié is. Mint ahogy egy munkás egy időben több gépet kezel, a tanító is egyszerre négy osztályt tanított. Ehhez komoly felkészülés kellett. Heti terv útmutatók és tantervek alapján, és részletes óravázlat.” (B. I-né, Balástya)

„Nagyon szerettem rajzolni és écnkelni, így a tanítványaim is. Az iskolai eredmények szépek voltak, a 37 év alatt két bukásra emlékszem. Még nyáron is tanítottam, augusztusban, az 5. osztályba kerülő gyengébb tanulókat. Megállták a helyüket.” (B. I-né)

Milyen életút várt a tanyai gyerekekre? Az előbbi idézet már utalt erre, de volt ellenkező tapasztalat is:

„Volt olyan gyerek, amelyik továbbtanult, inkább szakiskolában. Két-három ment kereskedelmi pályára. Az egyik most részlegvezető a Tisza Áruházban. De azért a nagy részét otthon fogták, kellett otthon a munkáskéz. Volt olyan leánytanulóm, hogy az egész könyvet kívülről tudta. A vizsgán bármit tudott. (...) Mentem, könyörögtem az anyjának, apjának, hogy engedjék tanulni. Nem, mert otthon kell maradnia. Utána aztán fölött korában, elment közben dolgozni, férjhez is ment, és olyan 20–21 éves korában kezdett el valamit tanulni. Sok jófejű gyerek volt.” (M. S., *Madarásztó*)

A pozitív példák:

„Nagyon szerettem a matekot már a főiskolán is. Olyan eredményt értem el a tanyai gyerekeknél, úgy oldották meg a példákat, az egyenleteket, hogy csak... Volt olyan is, hogy félévkor az illetőnek négyest adtam fizikából, de annyira megtanulta a fizikát, hogy a megyei versenyen 2. lett.” (D. K., *Kőrösér*)

„Nálam magyar szakos tanárok lettek. És nem kis elismerés, hogy azt mondták, hogy azoknak az óráknak az emlékére.” (D. K-né, *Kőrösér*)

Ma már talán nehezen érthető, hogy mit jelentett az iskola a tanyákon. Ma, amikor minden lakásban villany van, televízió, autó, amikor a fiatalok hétvégeken kilométereket utaznak a diszko kedvéért, nehéz elképzelni a tanyai életet. Az egykori tanítók erről is vallanak:

„Egy tanyai nevelő iskolájával központja volt a körzetének; tanított, nevelte a gyermekeket, a népet, tanácsadó volt. A faluban továbbképzést vezettünk, mintafélének kellett maradnunk, hogy tekintélyünk legyen és felnézhessenek ránk...

A felszabadulás után nehéz volt az élet. Minden szeretetünnepet a fizetésemből fedeztem, szívesen. (...) Gyönyörű karácsonyi és anyák-napi ünnepséget tartottunk. Az utóbbit májusban, nem ritkán 40 műsorszámmal. Nemcsak az édesanyák, hanem a nagymamák és a környék lakói is ott voltak. Készültek a krepp-papír szoknyaécskák és koszorúk, esernyők a tánchoz, és az ajándékok. Mézeskalácsszívért férjemmel még Félégyházára is elmentünk.” (B. I-né)

„...mi megrendeztük ott az Anyák napját. Vasárnap délután, először még a tanteremben, aztán ki kellett annyira bővíteni, hogy az udvaron kellett színpadot építeni, mert nem fértek el a tanteremben. ... mesejátékokat adtunk, dramatizáltam akármit, amit tanultak a gyerekek, *János vitézt* vagy valami más, a férjem harmóniumozott, így zene is volt.” (D. K-né)

„Amikor még nem volt villany (...) készítettem egy diavetítőt, vettem egy 20 literes petróleumos kannát és abból készítettem diavetítőt. A lencséket a fizikaszertárból vettem, volt egy gázlámpánk, azt állítottam be a dobozba. Vettünk diafilmeket és azokat vetítettük. Nagyon jól sikerült, nem is gondoltam volna.” (D. K.)

„Saját könyvtárunk volt az iskolai könyvtár. Olvasóvá tudtam nevelni őket, nemcsak a gyerekeket. Az öregek is jöttek egy-egy könyvért. A szép szerelmes történeteket szerették, a magyar romantikát, *Jókai*, *Mikszáth* persze kedvenc volt. A külföldi írókat nem szerették annyira, mert nem értették a neveket, de volt két regény, amely nagyon tejszett nekik *Reymont*-tól a *Parasztok* és *Thomas Hardy* az *Egy tiszta nő*. Azokat ronggyá olvasták.” (D. K-né)

„Visszatérve még az itteni széksósi iskolára, itt is folytattuk a régi, rókabögyösi hagyományokat, a színjátékot. Már nemcsak az iskolásoknak, hanem (...) megbíztak a KISZ-esek vezetésével is. Pedig itt volt a pedagógus párttitkár, de neki rangon aluli volt, hogy hetente kétszer este – mert a 16–18 éves fiatalok egész nap dolgoztak, ők csak este tudtak eljönni ebbe a terembe, ide – tanultuk a szindarabot; amikor vége volt a próbának, akkor a tanító bácsi a kántori hangjával énekelte az akkori táncdalokat, az asztalon verte a ritmust, és táncoltak a fiatalok. Ez olyan jókedvet adott nekik, hogy a következő napon ismét eljöttek. A szindarabokkal megint tudunk menni erre, arra. Őket is elvittem Budapestre.” (K. E.)

„... a mozi 1963-ban kezdtek *Az aranyemberrel*, színesben. Bámulatos élmény volt. A tanterem 6x4 m-es, a végében két szekrény, a régi állomásról áthoztuk a padokat, a padokra deszkákat tettünk. A kicsiket fölültemtem a szekrény tetejére. A lakásokból áthoztuk az összes székeket. A legtöbben 173-an voltak abban a kis teremben, de mindenki láthatta filmet. Ez a mozi először aggregátorral ment. Mindig baj volt vele. (...) Volt, hogy télen elromlott az önindító, valakinek rajta kellett tartania az ujját... Szegény asszonykám 16 fokos hidegben tartotta rajta az ujját, ráadtak egy nagy vasutas bundát, s ő tartotta. A gép kivörösödött, de lement a film.” (K. E., *Nagyszéksós*)

Aztán jött az iskolák megszűnése.

„A létszám állandóan fogyott. A családok beköltöztek, meg az is közrejátszott, hogy kevesebb volt a gyerek. Volt olyan család, hogy 7–8 gyerek volt. Ez szűnt meg. Volt a szomszédban egy tanító, úgy 80 körül volt, mikor idekerültem, tehát 52–53-ban, ő mesélte, hogy volt úgy, nem jutott minden gyereknek ülőhely, szalmacsóvát, köteget vittek, azon ültek. Amelyik ügyesebb volt, azzal foglalkozott, amelyik nem, azzal nemigen foglalkozott. Ez a létszám fokozatosan csökkent, lassan egy osztályban 2–3 gyerek ha volt. 1974-ben megszűnt az egész iskola. Az egész környéken egyszerre megszűnt mindenütt, előbb a felső tagozat, aztán az alsó is.” (M. S., *Madarászító*)

„Bár Balástyan akartunk nyugdíjas korunkban telepedni, férjem betegsége miatt Szegedre költöztünk 1979-ben. Ekkor szűnt meg utolsóként az iskolám. Kár volt ezeket a jól felszerelt iskolákat megszüntetni, négy évig egy kézben egy tanulócsoport – ez volt a nagy érték. Megállták a helyüket a középiskolában és felsőbb szinten is.” (B. I-né)

„Amikor 1974-ben megépült a kövesút, döntöttek, hogy bezárják az iskolát. Jöttek a szülők, elmondták, hogy ők elmennek *Ilku Pálhoz*, hogy maradjon meg az iskola. Mondtam, hogy nem kell elmenni Ilku Pálhoz, csak menjenek be Szegedre, H. M-hez, mondják el neki, hogy milyen sírás-rívás van itt, hogy kötik az ebet a karóhoz, hogy maradjon meg az iskola. M. Gy. volt a tanácselnök, én másnap elmentem hozzá, s mondtam, milyen sírás-rívás volt a szülői értekezleten, még mindig van 12–13 gyerek, akiket taníthatnék. (...) De mégis bezárt az iskola, elharangoztam. Bejártam Mórahalomra és 1988. szeptember 8-án az igazgató kiadta a munkakönyvem, 42 év 302 napot dolgoztam, egyetlen egy napot nem hiányoztam.” (K. E.)

Jegyzet

- (1) MÉSZÁROS ISTVÁN: *Népoktatásunk 1553–1777 között*. Tankönyvkiadó, Bp. 1972.
- (2) REIZNER JÁNOS: *Szeged története III*. Szeged 1898.
- (3) *Magyar népoktatás*. Magyar Kir. Vallás- és Közoktatási Minisztérium, Bp. 1928.
- (4) *Falusi, tanyai iskolások*. Szerk.: HORVÁTH GYÖRGY. Tankönyvkiadó, Bp. 1966.
- (5) Uo.
- (6) NAGY JÓZSEF: *Köznevelés és rendszerszemlélet*. OOK, Veszprém 1979.
- (7) REIZNER JÁNOS: *Szeged története III*, i. m.

Irodalom

- Magyar tanítók évkönyve 1936–37*. Szerk.: BENE LAJOS. Dante Könyvkiadó, Bp.
- KISS ÁRON: *A magyar népiskolai tanítás története*. Bp. 1883.
- KORNIS GYULA: *Magyarország közoktatásügye a világháború óta*. Magyar Pedagógiai Társaság, Bp. 1927.
- Szeged tanyai népiskolák értesítője az 1896/978-i iskolai évről*. Összeállította: TOTH ANTAL. Szeged 1897.
- TÓTH JÁNOS: *Emléklapok Szeged sz. kir. város tanyai népiskolái rendezett állapotának harminczadik évfordulója alkalmából*. Szeged 1882.
- VASS MÁTYÁS: *Szeged sz. kir. város községi iskolái és kiseddóvó intézetei*. Szeged 1898.
- A Csongrád vármegyei tanítóegyesület (Alföldi Tanító Egylet) harmincz éves története 1868–1898*. Szerk.: VASS MÁTYÁS–LANTOS BÉLA. Szeged 1900.